

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2023.1>

П. Войтович,

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО ТА МІЖНАРОДНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС СУЧАСНОСТІ: ЗМІСТОВНИЙ РАКУРС ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Постановка проблеми. Глобалізація та інтеграція істотно впливають на змістовну характеристику права, всіх його галузей та правових явищ. Право переживає фазу активного розвитку у зв'язку з сучасними трансформаційними процесами, які також відбуваються через війну в Україні. Глобалізація та інші трансформаційні процеси посилюють значення міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу в сучасному світі, викликають необхідність дослідження нових актуальних питань в цій галузі, а також вивчення та удосконалення методики їх викладання. Перспективи розвитку міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу обумовлені їх значенням у суспільному житті, у створенні правової реальності при застосуванні норм. Правові знання взагалі та знання міжнародного приватного права й міжнародного цивільного процесу, зокрема, є необхідними для спеціалістів з багатьох галузей, але особливо для правників. Все це обумовлює необхідність дослідження змісту міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу, а також певних особливостей методики їх викладання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало відомих вчених досліджували й досліджують різні питання щодо викладання, у тому числі щодо викладання правових дисциплін, а також різні педагогічні концепції викладання. Деякі аспекти означеної проблематики з позиції педагогіки та психології досліджувались такими поважними вченими, як Ш. Амонашвілі, М. Бахтін, І. Бех [1, с. 127–130], В. Лаппо [3], О. Пехота [4] та ін. Що стосується правової природи та змісту міжнародного приватного права і міжнародного цивільного процесу, то їх дослідженню присвячені роботи багатьох вчених-правників, як вітчизняних, так і зарубіжних.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз різних досліджень з проблематики показує, що проблеми, особливості, перспективи та тенденції розвитку міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу, їх правової природи та змісту, а також пов'язані з цим особливості їх викладання, потребують самостійного дослідження. З огляду на викладене, ця стаття є спробою показати деякі особливості міжнародного приватного

права та міжнародного цивільного процесу, які являють собою «вищу математику юриспруденції», окреслити певні перспективи та тенденції їх розвитку, а також особливості їх викладання із урахуванням вимог сучасності, а також педагогічних парадигм, що ставлять на перше місце задоволення потреб та інтересів особистості (здобувача вищої освіти) та практично-орієнтований підхід.

Отже, **метою цієї статті** є дослідження сутності та особливостей міжнародного приватного права й міжнародного цивільного процесу, перспектив та тенденцій їх розвитку, методики викладання відповідних дисциплін із урахуванням особистісно-орієнтованого та практично-орієнтованого підходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У теперішній час право переживає фазу активного розвитку, оскільки нове століття супроводжується активними трансформаційними процесами, у всіх сферах відбуваються якісні зміни сутнісних і змістовних характеристик багатьох правових явищ, у тому числі правових систем. Безумовно, ці трансформаційні процеси відбуваються і через війну в Україні. Нині не лише Україна, а весь світ перебуває у процесі трансформації, якої зазнає абсолютно все, але особливо трансформація торкається людей. Очевидно, що світ вже не буде таким, як був [2, с. 60]. Такі зміни, як завжди, даються важко, тим паче, що це зміни через війну. Також трансформаційні процеси пов'язані із глобалізацією світової економіки, інтенсифікацією економічної інтеграції, міжнародною мобільністю населення, тощо. Необхідно розуміти, що сьогодні, як ніколи, держави є взаємозалежними, що обумовлює розширення відносин між людьми незалежно від їх громадянства та місця проживання, зростання ділових контактів між юридичними особами різних країн, що спричиняє необхідність відповідного правового регулю-

вання відносин між цими суб'єктами та удосконалення такого правового регулювання, і, відповідно, зростання значення міжнародного приватного права як регулятора цих відносин.

У зв'язку з цим логічно і виправдано стверджувати, що у теперішній час будь-який юрист, незалежно від того, займається він приватною практикою або знаходиться на державній службі, не може обійтися без ґрунтовних знань в галузі міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу, що посідають особливе місце в системі юридичної освіти.

Міжнародне приватне право давно сформувалось як самостійна галузь права та самостійна навчальна дисципліна. Як уже зазначалось, його значення зростає у всьому світі через процеси інтеграції і глобалізації. Щодо України, то зростання інтересу до міжнародного приватного права відбулось у 90-х роках ХХ ст., коли почався перехід до ринкової економіки. Стрімке зростання кількості відносин, що ускладнені іноземним елементом, а також якісні зміни цих відносин цілком закономірно призвели до зміни у питаннях оцінки міжнародного приватного права з боку вітчизняного законодавства, судової практики та доктрини.

Міжнародне приватне право займає особливе місце в системі юридичної освіти, тому що в процесі його засвоєння у здобувачів вищої освіти акумулюються знання як з міжнародного, так і з національного права.

У світовій спільноті значення міжнародного приватного права постійно зростає, що підкреслювалось й у програмних документах ООН. Так, питанням викладання курсу міжнародного приватного права, а також міжнародного (публічного) права було присвячено спеціальну резолюцію, прийняту такою авторитетною міжнародною організацією, як Інститут міжнародного права у 1997 році. Цією резолюцією було встановлено обов'язкову

вимогу до вищої юридичної освіти: жоден студент не може закінчити юридичний факультет, якщо він не прослухав фундаментальні курси міжнародного публічного і міжнародного приватного права.

Цілком виправдано вважається, що міжнародне приватне право є «вищою математикою юриспруденції», адже при застосуванні норм міжнародного приватного права потрібно знати й своє законодавство, й іноземне законодавство, а, крім того, знати як своє законодавство ув'язати з іноземним. Це завдання є досить складним.

Під міжнародним приватним правом розуміється система права, що регулює приватно-правові відносини, ускладнені іноземним елементом. По суті норми міжнародного приватного права регулюють цивільно-правові, сімейні, трудові відносини з іноземним (міжнародним) елементом. Отже, мова йде про приватно-правові відносини, що виходять за межі однієї держави.

Основу міжнародного приватного права склали й складають колізійні норми. Це і є відмінною особливістю регулювання цивільно-правових відносин з іноземним елементом – у низці випадків норми міжнародного приватного права не містять прямої відповіді, прямого припису щодо вирішення того чи іншого питання. Такі норми лиш вказують на компетентне право, компетентний правопорядок, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин. Вони відсилають до відповідного законодавства, яке підлягає застосуванню. Ці норми й називаються колізійними. Проте крім колізійних норм, до складу міжнародного приватного права входять також матеріально-правові норми, що виникають в результаті уніфікації.

Окремо в системі норм міжнародного приватного права знаходяться норми міжнародного цивільного процесу, який являє собою діяльність національних та інших відповідних судових органів та установ із вирі-

шення приватно-правових спорів, ускладнених іноземним елементом. Термін «міжнародний» вказує на специфіку цих спорів – наявність іноземного елемента як невід'ємної частини приватно-правових відносин, що регулюються міжнародним приватним правом.

Міжнародне приватне право та міжнародний цивільний процес тісно пов'язані з міжнародним (публічним) правом. Норми міжнародного публічного і міжнародного приватного права мають одну й ту саму мету – створення правових умов розвитку міжнародного співробітництва у різних сферах. Зв'язок між міжнародним публічним і міжнародним приватним правом, а також міжнародним цивільним процесом, проявляється ще й у використанні у міжнародному приватному праві та при здійсненні міжнародного цивільного процесу низки загальних засад міжнародного публічного права. Визначальне значення тут мають, звісно, принципи суверенітету держав, невторчання у внутрішні справи тощо [2, с. 60–64].

Одним із завдань дослідження міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу сучасності, як і будь-якого іншого актуального правового явища, може бути встановлення напрямів їх подальшого розвитку (тенденції), а також можливостей, сприятливих умов для такого розвитку (перспективи). Звісно, на розвиток міжнародного приватного права впливають основні фактори сучасної дійсності, такі як: розвиток різностороннього економічного і науково-технічного співробітництва, різке посилення міграції населення внаслідок війн, усілякого роду конфліктів, національних, політичних причин, з метою працевлаштування, отримання освіти, а також науково-технічний прогрес.

Із розвитком глобалізації зовнішні торговельні зв'язки різних країн стають тіснішими, виникають такі цивільні правовідносини, як транскордонний шлюб, міжнародне

спілкування, міжнародні контракти тощо. У відповідності з відносинами, що розвиваються, в міжнародному приватному праві відбуваються дві тенденції: по-перше, збільшується кількість міжнародних уніфікованих матеріальних норм, що регулюють певні приватні правовідносини, і, по-друге удосконалюється законодавство з питань з міжнародного приватного права різних країн.

Кодифікація норм міжнародного приватного права відбувається або шляхом прийняття єдиного закону про міжнародне приватне право, або шляхом кодифікації в рамках інших галузевих та міжнародних законів. В більшості країн світу прийнято спеціальне законодавство, що регулює питання міжнародного приватного права, у формі спеціальних нормативно-правових актів або спеціальних кодексів. Сучасне кодифіковане законодавство в цій галузі є змістовнішим. Проте не виключається, що в якійсь країні крім кодексу міжнародного приватного права можуть закріплюватися правозастосовні норми щодо приватно-правових відносин з іноземним елементом окремим законом якоїсь галузі.

Під уніфікацією міжнародного приватного права розуміється вироблення одноманітних (узгоджених, таких, що не суперечить одна одній) норм, що регулюють приватно-правові відносини з іноземним елементом. Як правило, уніфікація міжнародного приватного права є засобом укріплення зв'язків між державами, подолання економічної нестабільності, організації ефективного господарського обігу. Уніфікація норм міжнародного приватного права може відбуватися як завдяки торгівельним звичаям та узвичаєнням, так договірним або конвенційним шляхом.

Сучасний світ характеризується також тим, що правове буття стає багаторівневим: національне право, регіональне міжнародне право доповнюються транснаціональним правом.

Функціонування цих інституційних та нормативних механізмів, що носять національний і наднаціональний характер, неможливо без відповідної правової регламентації. Це ставить перед юридичною наукою нові завдання, пов'язані з пошуком відповідей на питання про подальшу долю багатьох правових явищ. В цих умовах завдання сучасного міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу полягає також у формуванні нового правового мислення, що стане основою для сучасної правової практики з урахуванням інтегративного характеру правових явищ та особливостей різних правових систем.

Виявлення тенденцій розвитку міжнародного приватного права і міжнародного цивільного процесу є однією із серйозних проблем, яка обумовлена їх динамічністю, частою зміною джерел та норм міжнародного приватного права. Втім, є стійкі напрями їх розвитку, характерні для всіх або більшості країн світу. До них можна віднести уніфікацію, розширення сфери дії міжнародного приватного права, гармонізацію, лібералізацію, «націоналізацію», систематизацію на національному рівні. Перспективи розвитку міжнародного цивільного процесу обумовлені також його значенням у суспільному житті, у створенні правової реальності при застосуванні норм міжнародного приватного права.

Міжнародне приватне право й міжнародний цивільний процес мають певні методологічні особливості викладання порівняно з іншими галузями та комплексними дисциплінами, адже юридичні конструкції, які використовуються в міжнародному приватному праві та міжнародному цивільному процесі, є складними, їх поняття і методи значно відрізняються від тих, що вивчались здобувачами раніше, особливо це стосується колізійних питань і колізійних методів вирішення, тому і методика

викладання міжнародного приватного права і міжнародного цивільного процесу має свою специфіку.

Так, «Міжнародний цивільний процес» як навчальна дисципліна має теоретико-практичну спрямованість. Предметом дисципліни є особливості розгляду справ з іноземним елементом у судах України та іноземних судах, а також питання розгляду справ в міжнародному комерційному арбітражі. Мета вивчення цього курсу полягає у закріпленні та поглибленні теоретичних знань здобувачів стосовно питань міжнародної підсудності з цивільних справ, цивільного процесуального становища іноземців, осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб, іноземних держав, судових доказів у справах з іноземним елементом, порядку встановлення змісту іноземного закону, іноземних доручень, визнання та виконання іноземних судових рішень з приватного права. Саме тому завдання цієї дисципліни полягає у наданні здобувачам в необхідному обсязі теоретичного матеріалу, який включає сучасні наукові розробки як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-юристів, формуванні вмінь аналізувати і оцінювати приватно-правові явища, інститути і норми, творчо застосовувати їх на практиці, оскільки питання практичного застосування колізійних норм і встановлення змісту іноземного права є важливою складовою курсів міжнародного цивільного процесу та міжнародного приватного права, що безпосередньо впливає на методику викладання цих дисциплін.

Під час практичних занять надзвичайно важливо напрацьовувати навички з вирішення колізійних питань, застосування норм міжнародних угод, а також іноземного права, що формує у майбутніх спеціалістів чітку установку щодо процедури вирішення такого роду спорів. При виконанні практичних завдань студенти глибше пізнають особливості приватно-правових відносин міжнародного харак-

теру, характер і сутність діяльності юриста, сутність правової системи держави в цілому [2, с. 60–64].

З огляду на це, методика викладання міжнародного цивільного процесу та міжнародного приватного права полягає, зокрема, у поєднанні вивчення теоретичного доробку та практики через реалізацію свободи творчості здобувачів вищої юридичної освіти, адже лише такий підхід може вважатися найбільш особистісно-орієнтованим, коли викладач ставить відповідні практично орієнтовані завдання (як то: моделювання арбітражного розгляду, судового процесу, складання проектів документів, тощо), чим задає здобувачам певний вектор науково-практичного пошуку, не обмежуючи вільної творчості здобувачів. Саме такі прийоми, як моделювання судових засідань, опанування практики підготовки позовних заяв, скарг, вирішення інших практичних задач є корисними для здобувачів, сприяють формуванню у них необхідних компетентностей, належного рівня праворозуміння та вірного й адекватного правозастосування.

Крім того, варто пам'ятати, що процеси трансформації суттєво впливають на сутність та зміст освіти, методику викладання, – сьогодні перед вищими навчальними закладами постають нові завдання, пов'язані з новими умовами виховання особистості фахівця [5, с. 221], тому і відбуваються певні зміни в організації освіти, які мають цілком реальні виміри і є проявом гуманно-центричної переорієнтації вищої освіти. Ця переорієнтація спрямована на розвиток особистості, врахування її потреб та інтересів.

Висновки. Міжнародне приватне право займає особливе місце в системі юридичної освіти, тому що в процесі його засвоєння у здобувачів вищої освіти акумулюються знання як з міжнародного, так і з національного права. Окремо в системі норм міжнародного приватного права

знаходяться норми міжнародного цивільного процесу, який являє собою діяльність національних та інших відповідних судових органів та установ із вирішення приватно-правових спорів, ускладнених іноземним елементом.

На розвиток міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу впливають основні фактори сучасної дійсності, зокрема, розвиток економічного і науково-технічного співробітництва, різке посилення міграції населення внаслідок війн, усілякого роду конфліктів, з національних, політичних причин, з метою працевлаштування, отримання освіти, а також науково-технічний прогрес.

Тенденції розвитку міжнародного приватного права і міжнародного цивільного процесу є однією із серйозних проблем, яка обумовлена їх динамічністю, частою зміною джерел та норм міжнародного приватного права. Стійкими напрямками розвитку міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу, характерними для всіх або більшості країн світу, є: уніфікація, розширення сфери дії міжнародного приватного права, гармонізація, лібералізація, «націоналізація» та систематизація на національному рівні.

Правове буття сучасності стає багаторівневим, тому функціонування різних механізмів та явищ неможливо без відповідної правової регламентації. В цих умовах завдання сучасного міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу полягає ще й у формуванні нового правового мислення, що стане основою для сучасної правової практики з урахуванням інтегративного характеру правових явищ та особливостей різних правових систем.

Питання практичного застосування колізійних норм і встановлення змісту іноземного права є важливою складовою курсів міжнародного цивільного процесу та міжнародного

приватного права, при виконанні практичних завдань студенти глибше пізнають особливості приватно-правових відносин міжнародного характеру, характер і сутність діяльності юриста, сутність правової системи держави в цілому. Тому методика викладання міжнародного цивільного процесу та міжнародного приватного права полягає у поєднанні вивчення теоретичного доробку та практики через реалізацію свободи творчості здобувачів вищої юридичної освіти.

Статтю присвячено дослідженню змісту й особливостей міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу та пов'язаних з цим особливостей методики їх викладання, що повинна ґрунтуватись на особистісно-орієнтованому та практично-орієнтованому підходах. На підставі проведеного аналізу встановлено, що міжнародне приватне право займає особливе місце в системі юридичної освіти, тому що в процесі його засвоєння у здобувачів вищої освіти акумулюються знання як з міжнародного, так і з національного права. Значення міжнародного приватного права зростає у всьому світі через процеси інтеграції і глобалізації. Виявлено, що окремо в системі норм міжнародного приватного права знаходяться норми міжнародного цивільного процесу, який являє собою діяльність національних та інших відповідних судових органів та установ із вирішення приватно-правових спорів, ускладнених іноземним елементом. Автор наголошує, що міжнародне приватне право та міжнародний цивільний процес тісно пов'язані з міжнародним (публічним) правом. Норми міжнародного публічного і міжнародного приватного права мають одну мету – створення правових умов розвитку міжнародного співробітництва в різних галу-

зях. Автор доходить висновку, що тенденції розвитку міжнародного приватного права і міжнародного цивільного процесу є однією із серйозних проблем, яка обумовлена їх динамічністю, частотою зміною джерел та норм міжнародного приватного права. Автор наголошує, що тенденціями розвитку міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу є збільшення кількості міжнародних уніфікованих матеріальних норм, що регулюють певні приватні правовідносини, та удосконалення законодавства з питань з міжнародного приватного права та процесу різних країн. Також автор доходить висновку, що питання практичного застосування колізійних норм і встановлення змісту іноземного права є важливою складовою курсів міжнародного цивільного процесу та міжнародного приватного права, тому методика викладання цих дисциплін полягає у поєднанні вивчення теоретичного доробку та практики через реалізацію свободи творчості здобувачів вищої юридичної освіти.

Ключові слова: міжнародне приватне право, міжнародний цивільний процес, іноземний елемент, юридична освіта, методика викладання, право.

Voitovych P. International private law and international civil procedure of modern times: a meaningful perspective and teaching methodology

The article is devoted to the study of the content and features of international private law and international civil procedure and related features of their teaching methodology, which should be based on person-oriented and practical-oriented approaches. On the basis of the conducted analysis, it was established that international private law occupies a special place in the legal education system, because in

the process of its study the students accumulate knowledge of both international and national law. The importance of private international law is growing all over the world due to the processes of integration and globalization. It was revealed that there are norms of international civil procedure (as a separate part in the system of norms of international private law), which is the activity of national and other relevant judicial bodies and institutions which resolve private legal disputes with a foreign element. The author emphasizes that international private law and international civil procedure are closely related to international (public) law. The norms of international public and international private law have one goal – to create legal conditions for the development of international cooperation in various fields. The author concludes that the trends in the development of international private law and international civil procedure are one of the serious problems caused by their dynamism, frequent changes in the sources and norms of international private law. The author emphasizes that the trends in the development of international private law and international civil procedure are an increase in the number of international unified material norms regulating certain private legal relations, and the improvement of legislation on issues of international private law and procedure of different countries. The author also comes to the conclusion that the issue of practical application of conflict of laws rules and establishing the content of foreign law is an important component of courses in international civil procedure and international private law, therefore the teaching methodology of these disciplines consists in combining the study of theoretical development and practice through the realization of

the freedom of creativity of students of higher legal education.

Key words: international private law, international civil procedure, foreign element, legal education, teaching methodology, law.

Література

1. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. Педагогіка і психологія. 1997. № 1. С. 127–130.
2. Войтович П. П. Щодо методики викладання міжнародного приватного права: особистісно-орієнтований підхід. Молодий вчений. 2022. № 12 (112). С. 60–64.
3. Лаппо В. В. Теоретико-методичні засади формування духовних цінностей студентської молоді в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу: дис. доктора пед. наук. Київ, 2018.
4. Пехота О. М., Старева А. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: монографія. Миколаїв, 2005. 272 с.
5. Третьякова Т. М. Управлінські аспекти освітнього процесу у ВНЗ / Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 травня 2015 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса, 2015. 764 с. С. 221–223.

